

מבוא

באחת מהתורות הידועות יותר של רבי שמשון מאוסטרופוליא¹ הוא מסביר את דברי האר"י,² שבאותיות עשרת המכות במצרים נרמזו סוד הגאולה. סימני המכות כידוע הם דצ"ך עדי"ש באח"ב, ובשמות אלו נגאלו: דע"ב דצ"א כשב"ח. נשים לב שהאותיות בתיבות אלו הן אותן אותיות שבמכות מצרים. התיבה הראשונה בשמות הגאולה מורכבת מהאותיות הראשונות משלושת התיבות של המכות: דע"ב = ד' (דס) מדצ"ך, ע' (ערוב) מעד"ש, ב' (ברד) מבאח"ב. התיבה השנייה מורכבת מהאותיות הבאות בסדר: דצ"א = דָּבָר, צפרדע, ארבה. התיבה השלישית בשמות הגאולה כשב"ח = כינים, שחין, בכורות, חושך. דברי האר"י מסתיימים באמירה: "ובמה שהקב"ה מכה, בו מרפא הגלות".³ במאמר זה נתחקה על עקבות רעיון זה, ונעמיק בו.

במדרש

ההשוואה בין מידותיו של הקב"ה המרפא במכה עצמה, לבין המידה הנוהגת בעולם, בה לכאורה אין קשר ישיר בין המכה לרפואה, מופיעה במדרשים שונים, כדוגמת ויקרא רבה (יח, ה):

¹ ספר ליקוטי שושנים. רבי שמשון בן פסח מאוסטרופולי נהרג בגזירות ת"ח, ג' אב, 1648. היה אחד מגדולי המחדשים בתורת הקבלה, שלא עסק רק בפרשנות כתבים קדומים אלא חידש חידושים רבים שאין להם מקור קדום. לדבריו ולדברי תלמידיו חידושים אלו מקורם ב"מגיד", מלאך שגילה לו סודות התורה. ראה יהודה ליבס, חלום ומציאות: לדמותו של הקדוש המקובל ר' שמשון מאוסטרופוליה, תרביץ נב, א (תשמ"ג), עמ' 83-109.

² לדברי רבי שמשון מאוסטרופולי, דברי אר"י אלו נכתבו בקונטרס הנקרא פלאות רבות, בשער הנקרא יציאת מצרים פי"ג דמ"ב ע"א וז"ל: "הנה כבר הודעתוך שפרעה לקה בעשר מכות במצרים באלו שלשת אלפים ור"פ מלאכי חבלה (3280) הממונים בשלשה רקיעים של טומאה, האחד נקרא שרע, והשני נקרא תמוך, והשלישי נקרא בישהא, ועליהם השר הנקרא דלפקט, ועליהם על כולם השר הנקרא תקא. בראשית חסר מן השלישי עשרה, וחסר מן הרביעי ששה, וחסר מן התשיעי ששה ככתוב. והנה יש עשר מכות במצרים, על הים לקו חמשים מכות בשם שפו שהוא דוד בן ישי אמר והכה אותם במצרים עשר מכות ועל הים חמשים מכות, והשם (תקל) אמר והכה אותם במצרים ארבעים מכות ועל הים מאתיים מכות, והשם אשצה אמר והכה נ' מכות ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות. ובו מסיים שם האר"י ז"ל ובמה שהקב"ה מכה בו מרפא הגלות, ומה פשע ומה חטאת ומה המעל אשר מעלו אבותינו להיותם בכור הברזל עד שגאלם ג' בשמות אלו **דעב דצא כשבח** עכ"ל האר"י". דברי האר"י הללו לא נמצאים בספרים אחרים.

³ מקור קדום יותר לרעיון זה נמצא בזוהר חדש, תיקונים כרך ב', פ"ו ע"ב: "ועוד והנה נער בוכה ב"ו כ"ה, דאתמר ביה ויפן כ"ה וכ"ה, ואיהו כלילא מחמשין תרעין דבינה דאתמסרו למשה ובהון ויך את המצרי. ובהון מחא חמשין מחאן במצרים ועליהו אתמר מי ירפא לך. ה"ד מחצתי ואני ארפא, במאי דמחצתי למצראי אני ארפא לך".

'מחצתי ואני ארפא'. ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר **בשר ודם מכה באיזמל ומרפא ברטייה, אבל הקדוש ברוך הוא במה שהוא מכה הוא מרפא**, שנאמר 'כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך'.

משמעות הפסוק הפשוטה אליה מתייחס המדרש⁴ אינה במשמעות הדרש. התורה מביאה את הבטחת הבורא, שכמו שאין מי שימחה בו בהביאו פורענות על ישראל, כך אין מי שימחה בו כאשר יביא לנו רפואה ותשועה.⁵ כלומר מחצתי בעבר, והרפואה לעתיד. אולם המדרש דורש את ההבטחה שנתן האלקים בצורה שונה: המכה (מחצתי) היא היא הרפואה.

גם הפסוק ממנו המדרש מביא ראייה לדבריו נדרש בצורה שונה מהפשט: ירמיה מתנבא לעתיד שירפא ה' את מכות ישראל.⁶ כלומר המכה שהיתה בעבר תתרפא על ידי ה' בעתיד. אולם המדרש דורש בצורה שונה: וממכותיך ארפאך פירושו שמהמכה עצמה תצמח הישועה.

רעיון זה מופיע באריכות במכילתא דרבי ישמעאל (בשלח, מסכתא דויסע, פרשה א):⁷

ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חוק ומשפט וגו'.

ר' יהושע אומר זה עץ של ערבה.

ר' אלעזר המודעי אומר זה עץ של זית שאין לך עץ מר יותר מעץ זית.

ר' יהושע בן קרחה אומר זה עץ הרדופני...

ר' נתן אומר זה עץ קתרוס

ויש אומרים עקר תאנה ועקר רמון...⁸

ר' שמעון בן גמליאל אומר בא וראה כמה מופרשין דרכי הקדוש ברוך הוא מדרכי בשר ודם, **בשר ודם במתוק מרפא את המר אבל הקדוש ברוך הוא מרפא את המר במר**, הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות בו

נס.⁹

⁴ דברים לב, לט: "ראו עתה, כי אני אני הוא, ואין אלקים עמדי. אני אמיית ואחיה מחצתי ואני ארפא, ואין מנדי מצילי".

⁵ ראה רש"י, דברים לב, לט.

⁶ ירמיה ל, יז: "כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה'".

⁷ מדרש זה מופיע גם במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק טו, כה; שכל טוב (בובר) שם.

⁸ במדרש התנחומא (ורשא), בשלח, אות כד, לאחר הבאת כל דעות התנאים: "מכל מקום מר היה".

⁹ בתנחומא שם, הביטוי הוא "לעשות נס בתוך נס".

כיוצא בו אתה אומר 'ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וגו'. והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד הוא נסרח הא כיצד? נתן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות בו נס.

כיוצא בו 'ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה' וגו' מהו רפואתו והלא המים היפין שתתן בהם מלח מיד הם נסרחין הא כיצד? נתן דבר המחבל לתוך דבר שמתחבל כדי לעשות בו נס.¹⁰

התנחומא¹¹ מביא את האגדה המופיעה במכילתא, בהוספות מספר. בפתחה למדרש כותב התנחומא את כותרת מאמרנו במפורש: "את מוצא ב"ו [=בשר ודם] מכה באיזמל ומרפא ברטיה, והקב"ה אינו כן אלא במכה שמכה בו מרפא", ובסיום המדרש: "אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לא כך הוא אומנתי, אלא במה שאני מכה בו אני מרפא, הלכך הואיל ואלו המים מרים אני מרפאן בדבר מר".

גם כאן יש להדגיש כי פשט הפסוקים אינו תומך במדרש. על דרך הפשט העץ שהושלח למים מתוק היה, והמתיק את המים. וכדברי הבכור שור (שמות טו, כה): "ויורהו ה' עץ - אם היה רצונו של הקדוש ברוך הוא, בלא עץ היה יכול להמתיק! אלא דרכו של הקדוש ברוך הוא לעשות ניסיו על דרך העולם שמשימין המינין המתוקין בדבר מר להמתיקו". וכן כותב הרמב"ן¹² שם: "נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבעו, והוא סגולה בו, ולימד אותה למשה".

רעיון זה מופיע גם במדרש תנחומא (בובר, ויקהל ט), המביא דוגמא נוספת לכלל האמור: ארון הקודש עשוי מאותו סוג עצים בו חטאו ישראל. הוי אומר במה שחטאו בו מתרפאים:

ויעש בצלאל את הארון עצי שטים - אמר (ר') ירמיה כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך וגו', מלך בשר ודם מכה באיזמל ומרפא ברטיה, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, בדבר שמכה בו מרפא,

¹⁰ ראה מדרש אגדה בובר במקום, במסביר בצורה שונה: "יכן אתה מוצא באלישע שהמתיק המים על ידי שם המפורש במלח שהוא מר".

¹¹ תנחומא (ורשא) בשלח, אות כד. ראה גם שמות רבא, וילנה, ויקהל, פרשה נ סימן ג, המביא את כל הדוגמאות שהובאו ממדרשי התנחומא. ראה בראשית רבא (תיאודור-אלבק) וישלח, פרשה עז, לב, המזכיר אגב השוואת מעשי צדיקים למעשי הבורא את הרעיון בו אנו דנים: "הקדוש ברוך הוא המתיק מר במר ואלישע המתיק מר במר". ראה גם מדרש שכל טוב (בובר) שמות פרשת בשלח פרק טו, כה.

¹² ראה גם בחזקוני, ברבנו בחיי ובפירוש הנצי"ב 'העמק דבר'.

שנאמר ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם, אמר ר' לוי למה כי מרים הם, הדור היה מר במעשיו, ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ, נתן לו הקדוש ברוך הוא עץ מר, ונתן לתוך מר, וימתקו המים, הוי וממכותיך ארפאך.
אף ישראל כשחטאו בשטים, אמר להם הקדוש ברוך הוא חייכם במה שחטאתם בו אתם מתרפאים, ויעש בצלאל את הארון עצי שטים.

נשים לב שגם כאן המדרש מוציא המקרה מפשטו, שהרי בניית הארון הייתה בשנה הראשונה לצאתם ממצרים ואילו חטא השיטים היה בשנה האחרונה.

פסוקים רבים מתבארים על פי רעיון זה. כדוגמת המדרש (ילקוט שמעוני ישעיהו תיז) על הפסוק (ישעיהו יב, א): **"וְאֶמְרָתָּ בַיּוֹם הַהוּא, אֹדְדָה ה' כִּי אֶנְפַּתְּ בִּי יֵשֵׁב אֶפְדָּ וַתִּנְחַמְנִי"**:

אודך ה' כי אנפת בי, דרש רב יוסף במה הכתוב מדבר? בשני בני אדם שהלכו לסחורה, ישב לו קוץ לאחד מהם ברגלו התחיל מחרף ומגדף, לימים שמע שטבעה ספינת חבירו בים התחיל מודה ומשבח, לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני, וכח"א לעושה נפלאות גדולות לבדו, אר"א אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו.

המכה (הקוץ) הוא הגורם הישיר לישועה (שלא עלה על הספינה הראשונה שטבעה בים). על פי זה הסבר הפסוק: אודך ה' על המכה (שאנפת בי), שהוא הגורם לנחמה (ותנחמני).

זוהי בקשת דוד המלך בתהילים (נא, ד): **"הֲרֵב כְּבִסְנִי מַעֲוֹנֵי, וּמִחַטָּאתַי טְהַרְנִי"**, על פי הרב צדוק מלובלין (תקנת השבים י): **"שמהחטא והעוון עצמו יהיה הכיבוס והטהרה, שכך מדתו של הקב"ה במה שהוא מכה בו מרפא ובדבר שקלקלו בו נתקנו"**.

מדרשי הבבלי

רעיון זה מופיע לכאורה גם במדרשי הבבלי (סנהדרין ע"א-ע"ב):

דתניא, רבי מאיר אומר: אותו אילן שאכל אדם הראשון ממנו גפן היה, שאין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין.

רבי יהודה אומר: חטה היה, שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואימא עד שיטעום טעם דגן.

רבי נחמיה אומר: תאנה היה, **שבדבר שקלקלו בו נתקנו**, שנאמר ויתפרו עלה תאנה.

וכך מסביר רש"י במקום :

מדת הקדוש ברוך הוא : **באיזמל שהוא מכה בו הוא מרפא, נס בתוך נס** כמו ויצת אש בציון וכתוב ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב.

יש לשים לב שהקישור בין חורבן המקדש על ידי אש לבנייתו על ידי אש אכן מופיע במדרשים השונים, אך לא כרעיון הריפוי במכה עצמה, אלא כביכול כתשלום חוב. כגמרא במסכת בבא קמא (ס' ע"ב) :

שלם ישלם המבעיר את הבערה. אמר הקדוש ברוך הוא : **עלי לשלם את הבערה שהבערתי**, אני הציתי אש בציון, שנאמר ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה, ואני עתיד לבנותה באש', שנאמר 'ואני אהיה לה... חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה'.¹³

התוספות שם¹⁴ חולק על רש"י, ובלשונו - 'ואין ענין זה לזה כלל'. התוספות אינו דוחה כדברנו, שאינו אלא מצד "תשלום חוב", אלא מדברי המדרש בבראשית רבה (טו, ז) המסביר שהביטוי "בדבר שקלקלו בו נתקנו" אינו הגדלת הנס או מידה מיוחדת של הבורא אלא 'התנהגות' עץ התאנה עצמה, כביכול הבושה על שגרמה התאנה לחטאו של אדם הראשון היא שגרמה לה לנדב את כיסויו, לכפר על חטאה :

רבי יוסי אומר תאנים היו, דבר למד מענינו, משל לבן שרים שקלקל עם אחת מן השפחות, כיון ששמע השר טרדו והוציאו חוץ לפלטין, והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו, **אבל אותה שקלקלה עמו פתחה דלתיה וקבלתו**. כך בשעה שאכל אדם הראשון מאותו האילן, טרדו הקדוש ברוך הוא והוציאו חוץ לגן עדן, והיה מחזר על כל אילנות ולא היו מקבלין אותו... **אבל תאנה שאכל מפירותיה**, פתחה דלתיה וקבלתו, הה"ד ויתפרו עלה תאנה'.

דוגמה נוספת לשימוש המדרש בעיקרון הריפוי מתוך המכה, בסיפור המדרש על רב הונא (ברכות ה' ע"ב) שהפסיד סכום כסף גדול מאד כאשר החמיצו ארבע מאות חביות יין שלו. נגשו אליו כמה אמוראים בתביעה שיפשפש במעשיו. לאחר שאמרו לו את המעשה שלדעתם רב הונא לא התנהג בו כראוי לחשיבותו, ורב הונא תיקן את הדרוש תיקון, מסיימת הגמרא בנס שנעשה לחביות החומץ של רב הונא : "איכא דאמרי הדר חלא והוה

¹³ ובלשון שונה מעט בילקוט שמעוני זכריה רמז תקסט : "א"ר יצחק נפחא אמר הקדוש ברוך הוא אני הצתי אש בירושלים שנאמר ויצת אש בציון ואני עתיד לבנותה באש שנאמר ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב, שלם ישלם המבעיר את הבערה אמר הקדוש ברוך הוא **עלי לשלם מה שבערתי**".

¹⁴ תוספות הנדפסים לסנהדרין מייסודו של רבנו פרץ מקורביל. אורבך, בעלי התוספות עמוד 657.

חמרא, ואיכא דאמרי אייקר חלא ואיזדבן בדמי דחמרא". יש האומרים שהחומץ חזר דרך נס ליין, ויש אומרים שהחומץ התייקר עד כדי דמי היין. מסביר הרב יוסף חיים בן אליהו (המהרי"ח), בפירושו 'בן יהוידע', הבדלים שונים בין שני הניסים שאירעו. אחד מהם הוא על פי העיקרון שלנו: "לפי דברי האיכא דאמרי דסבירא ליה אייקר חלא, נרמז בזה כוחה של תשובה, שהמכה עצמה תהיה רפואה, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל, באזמל שהוא מכה, בו הוא מרפא", כלומר מהחומץ עצמו נבעה הישועה והעושר.

מדוע הקב"ה מרפא במכה עצמה

המכילתא והתנחומא מדגישים שהסיבה למידת הבורא היא כדי להגדיל את הנס: "לעשות נס בתוך נס"¹⁵ (משה במרה בנוסח התנחומא), או "לעשות בו נס" (משה במרה, דבלת התאנים של ישעיה, המתקת המים של אלישע).

האלשיך הקדוש (בשלח טו, פרשת המים המרים) מוסיף טעם חינוכי להגדלת הנס: להגדיל את הביטחון של האדם בבורא ובמצוותיו:

כי שיתו שומו החק כמשפט בלבו, היה, במה שהיו המים מרים והמתיקן בלענה מרה, הפך הטבע, נגד גזירת שכל אנושי. למען יראו וידעו כי לא דרכיהם דרכיו יתברך. כי אשר יימר בעיניהם ויראה שאין בו מועיל, הוא הטוב והאושר. אלא שהוא למעלה משכלם. וזהו ויורחו ה' עץ כו'. וימתקו כו'. לומר, כי עם היותו לענה, במה שיורחו ה' אותו, המתיק. כך כל דבר שיראה מר זר, במה שמורה לנו הוא יתברך לעשותו הוא דבר טוב. ולכן טוב לגבר יכוין לעשות צויו יתברך ויבטח בו, כי טוב הוא.¹⁶

¹⁵ ראה הערה 8. הביטוי 'נס בתוך נס' מופיע במדרשים השונים במקומות רבים ולכאורה בכולם המטרה להגדיל את הנס: מסכת שבת צ"ז ע"א: "ויבלע מטה אהרן את מטתם. אמר רבי אלעזר נס בתוך נס". שמות רבה ט, ז: "א"ר אלעזר נס בתוך נס מלמד שחזר המטה מטה כברייתו ובלע אותן". מסכת סוטה מ"ו ע"ב: "ותצאנה שתיים דובים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים רב ושמואל, חד אמר: נס, וחד אמר: נס בתוך נס. מאן דאמר נס - יער הוה, דובים לא הוו. מ"ד נס בתוך נס - לא יער הוה ולא דובים הוו". שמות רבה יב, ד: "ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד, נס בתוך נס". משנת רבי אליעזר פרשה יט: "צפרדעים. את מוצא נס בתוך נס לא היו צפרדע ביאר כל עיקר, אלא בו ביום עלו". פסיקתא זוטרתיא שמות ז, א: "ראה נתתיך אלהים לפרעה. אף על פי שאתה ערל שפתים אלהים אתה לפרעה, שהרי ניסי אלהינו כך הם, הברזל צף לפני העץ, והמים המרים נמתקו בעץ דפנא, וכן בימי אלישע, במלח ריפא המים הרעים, כדי לעשות נס בתוך נס". פסיקתא זוטרתיא שמות טז, יט: "איש אל יותר ממנו עד בקר כדי לתת נס בתוך נס". שכל טוב (בובר) שמות יד, טז: "ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה, נס בתוך נס". ועוד מדרשים נוספים.

¹⁶ האלשיך שם מסביר על פי יסוד זה את מצוות פרה אדומה: "שכמו שממתיק מר במר, כך הוא מטהר את הטמא במה שמטמאה את הכהן הטהור העוסק בה".

טעם נוסף למידת הבורא יופיע בפרק הבא: להגדיל האמונה, ולשלול בצורה מוחלטת שנס זה מקרה הוא.

בפרשנות התורה

תובנה זו אומצה על ידי ראשונים ואחרונים נוספים בעניינים אחרים, כגון הבכור שור (במדבר ח, כא) המסביר מדוע הרפואה למכת הנחשים במדבר הייתה דווקא על ידי נחש הנחושת. הרפואה לא הייתה כידוע על ידי עצם ראיית הנחש אלא על ידי הגדלת האמונה, ההבנה שהכל מאת הבורא,¹⁷ ואפשר היה להציב דבר מה אחר כדי להסב לב ישראל לשמים, אולם הוצב דווקא נחש מהטעם הנזכר שהקב"ה מרפא במכה עצמה:

ומה שעשה נחש לא דבר אחר, כדי להגדיל הנס שהקב"ה מכה באיזמל ומרפא באיזמל.

וכן מצינו בחזקיהו שאמר ישעיהו 'ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין'... שהקב"ה מכה באיזמל ומרפא באיזמל.

וכן אלישע שנתן מלח במי יריחו לרפאם ומים מלוחים קשים. ואם היה רצונו של הקב"ה לא היו צריכין שום דבר אלא היו מתרפאים מיד, אלא להגדיל הנס, ושלא יאמרו מקרה הוא. אבל כשרואין שמתרפאין על מה שהקב"ה מצוה לעשות, מבינים כי מאיתו באה הרפואה והוא קדושת השם.

נדגיש שהבכור שור אינו מסביר הגדלת הנס כמטרה חינוכית, אלא כמטרה אמונית: כדי לשלול לגמרי את האפשרות ולו הקלושה ביותר, שמדובר במקרה. דברים דומים כותב גם בעל העקידה (עקידת יצחק במדבר שער פא, פרשת חקת):

מה שאמר לו השם יתברך למשה אחר תפלתו עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוח וראה אותו וחי והוא שיכירו וידעו הענין הגדול הנסיי הזה שיחיה המוכה במכה ויתרפא החולה במחליא, כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שההזכרות או ההסתכלות במזיקים או בתמונתם ימיתם, והוא קיום ענין האמונה ביכולת האלהי... ומתוך זה יחזרו לבוראם לדעת ולהכיר מעשה ה' כי נורא הוא.

¹⁷ כדברי המשנה בראש השנה (פי"ג מ"ח): "וכי נחש ממית או נחש מחיה? אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נימוקים."

האם יש קישור מציאותי בין המכה לרפואה

לדברנו עד עתה, הרעיון המדרשי שבמכה גלומה התרופה עצמה, אין פירושו שיש קישור מציאותי=אמיתי בין המכה לתרופה, בין הגלות לגאולה, אלא מטרת העניין בהגדלת הנס או בחינוך לעשות את ציווי הבורא גם כאשר נראה לנו שהדבר 'מר' או בחיזוק האמונה בבורא. אולם בכמה מקומות חז"ל לומדים כלל זה מבחינה מציאותית: יש קשר ישיר בין המכה לתרופה. המשנה ביומא (פ"ח מ"ו) אומרת:

מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, ורבי מתיא בן חרש מתיר.

חכמים האוסרים, מסביר הרמב"ם בפירוש המשניות, סוברים שרפואה זו אינה רפואה של ממש אלא סגולה, ורפוי שכזה אינו מתיר אכילת מאכלות אסורות, כל שכן אכילה ביום הכיפורים.¹⁸ רבי מתיא בן חרש מתיר אכילת הכבד של הכלב השוטה, היות וסובר שרפואה של ממש היא, ומשום פיקוח נפש התירו אכילתו (ראשונים).

מסתבר שההיגיון בדברי רבי מתיא בן חרש הוא ההיגיון שבמכה עצמה (חולי הכלב) טמון המרפא. דברים אלו מקבלים נופך חדש בהבנה של החיסון, המשתמש בחיידקים מוחלשים בכדי לחסן את גוף האדם מהחולי. כלומר המכה עצמה במינון חלש יותר, היא הרפואה.¹⁹

דוגמא נוספת במשנה (גיטין פ"ז מ"א) הפוסקת שאדם שידעתו אינה עימו ("שאחזו קורדייקוס") הכותב גט לאשתו לא עשה כלום. הרמב"ם מסביר שמדובר ב"מין ממני החולי הנופל", אך רש"י על המשנה, מביא את דברי שמואל בגמרא (שם ס"ז ע"ב) המסביר בצורה שונה:

מאי קורדייקוס? אמר שמואל: דנכתיה חמרא חדתא דמעצרתא [=שנשכו יין חדש מהגת. כלומר ששתה יין והרגיש מתוצאותיו]. וליתני: מי שנשכו יין חדש! הא קמ"ל, דהא רוחא קורדייקוס שמה. [=רוח/שד השורה על השיכור קורדייקוס שמו]. למאי נפקא מינה? לקמיעא. [הכותב קמיע להשביע את אותו שד צריך לדעת שמו] **מאי אסותיה?** [מה רפואתו?] בישרא סומקא אגומרי [=בשר כחוש על גחלים], **וחמרא מרקא** [רש"י: יין המזוג במים רבים].

¹⁸ ראה דברי רש"י המסביר דעת חכמים "ואף על פי שנוהגין הרופאים ברפואה זו אינה רפואה גמורה להתיר לו איסור בהמה טמאה על כך". משמע שאין זו סגולה אלא שלפעמים מרפא ולפעמים לא. וצ"ע שספק פיקוח נפש דוחה התורה כולה. ראה תוספת יום הכיפורים דף פ"ג ע"א.

¹⁹ ראה הרב ישראל הס, אמונות ח"ב עמוד 38: "זה בדיוק הרכב התרופה לכלבת שהמציא לואי פסטר, תוך כדי ניסויים וטעויות רבות". עד כמה שמצאתי הוא הראשון שמביא קישור זה.

נשים לב שרפואת השיכור אינה לשתות מים או להתפקח מיינו על ידי שינה, אלא רפואתו לשתות יין נוסף! כלומר רפואת השיכור גלומה במכה עצמה!²⁰

תורת הנסתר

הסבר שונה של רעיון הרפואה הנובעת מתוך המכה מופיע בספרי הנסתר. לדבריהם ההקשר בין המכה לרפואה אינו רק כאמצעי להגדלת האמונה או הביטחון בבורא, אלא הוא חוק בהתנהלות הבורא בעולם.

בעל הלשם שבו ואחלמה²¹ מסביר באריכות כי מציאות הרע והחטא נעשה בכוונה מאת הבורא. והגם שנראה בבריאה זו קלקול גדול, באמת זהו תיקון גדול מאד, שרק על ידי יציאת כוחות הרע בעולם בשלימותם, יתגלה לעתיד השכר והייעוד העתידי בעולם הבא.²² כאשר כוחות הדין והגבורה יוצאים "מבוסמים", "ממותקים" בעולם, כלומר אינם יוצאים במלוא תוקפם אלא אחרי שעברו ריכוך והורדת עוצמתם, באותה מידה גילוי הבורא בעולם חסר, גילוי עוצמת הנהגת ה' בעולם גם בתהומות הרוע לוקה בחסר,²³ וממילא גם שכר האדם לעולם הבא חסר. אמנם כאשר תהומות הרוע נחשפים בעולם הזה, ללא "מיתוק", בהעלם מוחלט של אור הבורא, העולם ובני האדם עומדים בסכנה רבה מאד.²⁴

²⁰ דוגמאות מעולם הרפואה מביאות כלל זה ליישום: לאחר פריקת כתף, ההנחיה המקובלת בעולם הרפואי היא להימנע לחלוטין מכל תנוחת כתף המוציאה את המפרק משיווי משקל, אך האמת היא שהנחיה זו עלולה לגרום למפרק להתנוון ובאופן פרדוקסאלי להביא למצב של פריקות חוזרות. הפתרון הנכון הוא דווקא להניע את הכתף בהדרגה לכיוון הבעייתי ובכך להחזיר את היציבות. מחלת האסטמה המתאפיינת בהתקפים של היצרות דרכי הנשימה המביאים לקושי גדול לנשום כראוי. ד"ר בוטייקו גילה שההיצרות אינה המחלה עצמה, אלא דרך ההתגוננות של מערכת הנשימה מפני אובדן של גז דו-תחמוצת הפחמן. הפתרון לשיטתו אינו בהרחבת דרכי הנשימה על ידי כימיקלים כמו שמקובל עד היום (דבר המקל על הנשימה באותו הרגע אך מחמיר את אובדן הגז החיוני לתפקודה של מערכת הנשימה), אלא בהורדת נפח הנשימה. ככל שחולה האסטמה ישנום פחות, כך יהיו לו פחות התקפי קוצר נשימה עד להיעלמות המחלה.

²¹ הרב שלמה אלישיב, 1840-1926. הרב אלישיב זכה להערכה רבה מחכמי תקופתו. החזון אי"ש אמר עליו שהוא ה"מקובל האחרון". הרב קוק קרא לו בכמה מקומות "גדול המקובלים בדורנו".

²² לשם שבו ואחלמה, הקדמות ושערים, שער ו פרק ו: "כי הרי יצא על ידי זה כל כחות דתוקף הדינים בתכלית השלימות הנצרך להעשות לעתיד על ידיהם את כל היעודים העתידיים דשכר העוה"ב אשר הם נעשים רק בהאורות דבחינת גבורות אחר שיתבסמו".

²³ שם: "שאין דרך לכחות הגבורות להוציאם בכל תוקפם אלא רק כשהם מתחילה בלא ביסוס כלל. כי ביסוסם הוא על ידי אור קדושתו ית"ש המתגלה בהם שהוא חסד פשוט ואז מאירים הגבורות בחסד... אך עכ"פ כי כשהם מבוסמים אי אפשר שיתגלו בכל תוקפם כי הרי הם כלולים בחסד ולכן היה הצורך להוציאם מתחילה בלא ביסוס כלל כדי להוציא כחותיהם בכל תוקפם בתכלית האפשרי".

²⁴ שם: "אמנם כאשר שהם בלא ביסוס כלל והם עומדים בהעלם אור קדושתו ית"ש מהם לגמרי הנה באמת עומדים אז בסכנה גדולה עצומה למאד. וזהו ענין כל התקע"ד דורות שאמרנו שיצאו בעולם

זו הסיבה שאותיות 'שפע' זהות לאותיות 'שפע', שמה'פשע' נעשה 'שפע'.²⁵ עצם יכולת האדם לחטוא, עצם קבלת עונשו המבטלת את כוחות הרוע שהתגלו על ידי החטא, היא הגורמת לגילוי האלוקות ביתר שאת והיא המקדמת את האדם ונותנת לו שכר טוב לעתיד לבוא.

זה סוד "כל דעביד רחמנא לטב עביד", לא בהכרח משום שהרע הוא טוב בכיסוי,²⁶ אלא בגלל שרק על ידי גילוי כוחות הדין בעולם במלואם, מתגלה שהקב"ה נמצא בתהומות הרוע, מתגלה שהקב"ה מנהיג העולם במלואו.²⁷

בעל הלשם (שם) מסביר שזהו סוד "במה שהקב"ה מכה בו מרפא":

וּכְלֵי מַה שֶׁאִמְרָנוּ הֵנָּה הוּא עֵינֵינוּ מֵה שֶׁאִמְרָנוּ רַז"ל בְּמִדְרַשׁ רַבָּא וּתְנַחֲמוּ... כִּי מִדַּת הַקֶּבֶ"ה הוּא אֵינּוּ כִּמְדַת בֶּשֶׂר וְדָם כִּי מִדַּת בֶּשֶׂר וְדָם מִכָּה בְּאִיזְמֵל וּמִרְפָּא בְּרִטְיָה אֲבָל מִדַּת הַקֶּבֶ"ה בְּמָה שֶׁהוּא מִכָּה בּוֹ הוּא מִרְפָּא. וְהוּא כְּמוֹ שֶׁאִמְרָנוּ כִּי כָל אוֹתוֹן הַסִּיבּוֹת עֲצֻמָּן אֲשֶׁר מֵהֶם הוּא כָּל הָרַעוּת וְהַצְרוּת וְהַעוֹנָשִׁים כּוֹלֵם הֵנָּה הֵם עֲצֻמָּן יִהְיוּ הַסִּיבּוֹת לְהַיְעָשׂוֹת עַל יְדֵיהֶם כָּל טוֹב הָעֵתִיד.

המכה של הקב"ה היא עצמה סיבת הטוב העתידי. הקשר בין המכה לטוב העתידי אינו עקיף אלא סיבתי-ישיר: עצם המכה היא הגורמת את הטוב.

התורה שהוא אחר מיתת המלכים והיו מתוקף דינים קשים ועי"ז נתהפכו לדעת אחרת רח"ל... עד שכמעט היו כמוכרחים ואנוסים על כל מעשיהם מאחר שנעשה כל מציאותם מתוקף הדין אשר הם בלא ביסוס כללי.

²⁵ שם: "זוה סוד מאמרם ז"ל באד"ר קלי"ג א' הנ"ל פ"ה בסוד התיקון דעובר על פשע שנעשה מפשע שפע. והוא ע"פ מה שאמרנו כי ע"י שנתהפך לעונש, עי"ז כלה ונתבטל הטומאה והרע שבו ונשארו כל מציאת הכחות שנתגלו עי"ז טהורים ונקיים. ונכללו בשרשם ומתבסמים והרי נעשה הקלקול לתיקון ומתהפך הפשע לשפע... וכמו שיהיה לעתיד והרי מתתקן ונעשה טהור מטמא. וכמ"ש בזוה"ק פקודי רל"ז ע"ב בסוד פרה אדומה. דהא בקדמיתא טמא והשתא דאתעביד ביה דינא ואתיהיב ליקידת אשא בנורא דדליק כו' השתא איהו טהור מטמא **טהור דנפיק מטמא** וכן הוא בעניינינו".

²⁶ ראה פירוש המשניות לרמב"ם, ברכות ט, ה: "לפי שהרבה דברים נחשבין לרע בתחלתם וסופם מביאים טובה גדולה, והרבה דברים נחשבים בראשיתם טוב ויהיה בסופם רע מאד ולכן אין ראוי לנבון להצטער בבוא צרה גדולה וגזירה הרת סכנה, לפי שאינו יודע התכלית". על פי הרמב"ם פעמים שהרע מתברר כטוב בעולם הזה. ראה דברי רבנו יונה שהרע יתברר כטוב בעולם הבא, שיש בו כפרת עוונות.

²⁷ לשם שבו ואחלמה, הקדמות ושערים, שער ו פרק ז: "כי הרי רק בזה יוצא כל כחות הגבורות מן הכח אל הפועל וכנוודע שהגילוי האחרון של כל דבר הנה הוא רק כאשר מתרחק מהמנגדו בתכלית האפשרי ומתהפך מקצה לקצה... אבל כאשר יתבטל הרע ויומתקו כל הדינים כולם הרי יתהפכו כל הסיבות דהעונשים שהם הגבורות והדינין היותר גדולים להיות הם עצמן הסיבה לכל טוב העתיד וכל מה שהוא עתה סיבה לעונש יותר גדול יהיה הוא אז סיבה לטובה יותר גדולה. והוא ענין טהרתו של גיהנם כי יתהפך הוא עצמו לנן עדן". ראה גם הרב צדוק מלובלין, רסיסי לילה, לח: "כי כך מדתו של השם יתברך במה שהוא מכה בו הוא מרפא. פירוש החטא עצמו הוא התיקון כי נתברר דרצון מלכים ביד ה'".

כך מסביר בעל הלשם את המדרש (מדרש תהלים, שוחר טוב ה'): "אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך ה' אור לי, אילולי שישבתי בחשך לא היה אור לי". דווקא הישיבה בחושך, בקושי ובמצוק, הוא הגורם לגילוי אור ה' לאדם הפרטי ולעולם בכלל. וככל שהחושך רב יותר, והדין "מסולק מהחסדים לגמרי", "בתוקף דינים קשים בתכלית האפשרי", כאשר "נברא כל הרב ותולדותיו אשר כל תכונתו להרוס ולחבל", דווקא אז הטוב העתידי יתגלה.²⁸

²⁸ ראה לשם שבו ואחלמה, ספר הדע"ה חלק ב, דרוש ד ענף טז סימן ד: "כי כל סיבובי העולם הוא הכל על סוד התיקון, שגם כל הקלקולים שאנו רואים הגם שהם רבים וגדולים ונוראים הן מצד התגברות החטא ועון רח"ל והן מצד ריבוי וגודל הצרות ותלאות והרי נראה מזה שהרע הולך ומתגבר תמיד רח"ל אבל באמת הנה מזה עצמו נעשה כל ביטולו וכל מה שהוא מתגבר הוא הולך ומתבטל וכל בנייניו הוא עצמו הריסותיו וכל תוקפו הוא עצמו מחריביו ונעשה הורסיו ומחריביו משלו והרי הולך העולם ומתתקן תמיד והוא מנפלאות תמים דעים ית"ש אשר ממכה עצמה מתקן רטיה ובמה שהוא מכה בו הוא מרפא, ויסד את העולם על יסוד כזו שגם כל הקלקולים שבה יסובבו הם עצמם כולם לתיקונים". ראה שם עוד ענף יז, ו; שערי לשם ח"א, סימן יח, פרק א.